

Ivana Randelović¹

Udruženje građana KulturPark,

SILOVANJE I DRUGE VRSTE SEKSUALNOG NASILJA NAD ŽENAMA TOKOM GENOCIDA U RUANDI 1994.

Apstrakt: Silovanje u ratu staro je koliko i samo ratovanje, a žene su uvek predstavljale deo plena pobjedničke strane. Tokom genocida u Ruandi, silovanje i drugi oblici seksualnog nasilja nad ženama korišćeni su kao strategija ratovanja, kao deo šireg plana koji je imao za cilj pročišćavanje nacije Hutua od njihovih neprijatelja Tutsija. Ovaj rad nastoji da definiše specifične forme seksualnog nasilja nad ženama tokom genocida, te da objasni koji su uzroci i pokretači tog nasilja. Slučaj Ruande uzet je zbog toga što predstavlja prekretnicu u međunarodnom pravu, budući da su tri presude, izrečene pred Međunarodnim krivičnim sudom za Ruandu, silovanje u ratu okarakterisale kao zločin protiv čovečnosti.

Cljučne reči: silovanje, žene, Ruanda, identitet, Hutu, Tutsi

Uvod

Silovanje i drugi oblici seksualnog nasilja nad ženama u ratu staro je koliko i samo ratovanje i dešava se čak i kada je eksplicitno zabranjeno. Tako je, na primer, tokom II svetskog rata, u Nemačkoj je postojala zabrana silovanja Jevrejki kao pripadnica niže rase, međutim, nemački vojnici su to svejedno činili. Zločin za koji je, prema mišljenju Suzan Braunmiller (Susan Brownmiller),² nekog najlakše optužiti, ali koji je i najteže dokazati, ima veliki broj ukrštenih motiva i namena. Iza svega zapravo stoji moć – želja da se dominira nad Drugim – nasuprot pogrešnim tumačenjima koja postuliraju da iza svega stoji poremećena seksualna želja i njeno agresivno ispoljavanje.

Silovanje u ratu predstavlja oružje koje za posledicu ima narušavanje telesnog integriteta, ponižavanje, viktimizaciju, stigmatizaciju i poništenje. Ove posledice odnose se kako na lični aspekt osobe koja je bila izložena nasilju, tako i na njenu porodicu i neposrednu okolinu. Iako se silovanje u ratu podra-

¹ randjelovich@gmail.com

² Susan Brownmiller, *Against Our Will – Men, Women and Rape* (Bantam Books: New York, 1986).

zumeva kao deo ratnog plena, o njemu se uvek više ćutalo nego govorilo. Usled nedovoljnog broja podataka, ali i nepostojanja političke volje da se silovanje, kao ratni zločin, i procesuiraju, nebrojene žene ostale su uskraćene za pravdu i dostojanstvo koje im pripada.

U tom smislu, slučaj Ruande koji će biti predmet ovog rada, predstavlja istorijsku prekretnicu u razvoju međunarodnog prava. Međunarodni sud za Ruandu doneo je tri važne presude. Žan Pol Akaješu (Jean-Paul Akayesu) je, 1998. godine, osuđen za zločin protiv čovečnosti na više doživotnih kazni zatvora, između ostalog, zbog silovanja u ratu.³ Bivša ruandanska ministarka za porodicu i ženska pitanja, Paulin Njiramasuhuko (Pauline Nyiramasuhuko), osuđena je 2011. zbog uloge u podstrekivanju silovanja i izdavanja naredjenja miliciji Interahamwe da siluje.⁴ Njen sin, Arsen Šalom Ntahobali (Arsène Shalom Ntahobali), koji je tokom genocida bio vođa milicije, osuđen je za silovanje kao zločin protiv čovečnosti.⁵

Ovaj rad zamišljen je kao studija slučaja kojom će biti predstavljeno silovanje i drugi oblici seksualnog nasilja nad ženama tokom genocida u Ruandi 1994. godine. Cilj rada jeste definisanje specifičnih formi nasilja nad ženama tokom genocida i objašnjenje uzroka i pokretača tog nasilja. Rad se sastoji iz četiri dela.

U prvom delu biće predstavljena teorija koju je iznela Suzan Braunmiller o silovanju, kao i silovanju u ratu, koja će poslužiti kao objašnjenje silovanja u ratu kao specifičnog vida nasilja nad ženama.

Drugi deo zamišljen je kao predstavljanje istorijskog konteksta, u kojem će biti prikazano formiranje i prevrednovanje identiteta Hutua i Tutsija, kao i objašnjenje toga kako je kolonijalno nasleđe, u vidu rasno definisanih političkih tela, dovelo do toga da se nađu na suprotstavljenim stranama. Ovaj deo se odnosi i na predstavu žene u Ruandi, specifično definisane identitete Hutu i Tutsi žena, kao i stereotipe o Tutsi ženama koje su potpirivale Hutu propaganda, Katolička crkva i mediji.

Treći deo rada zasnovan je na empirijskim podacima sa mikro nivoa koje su prikupile organizacije Human Rights Watch i Amnesty International, i u njemu će biti predstavljeni obrasci i tipovi seksualnog nasilja nad ženama tokom genocida u Ruandi. Sistematizacija i definicije nasilja preuzeti su iz izveštaja HRS, dok su delovi intervjuja preuzimani iz izveštaja obe organizacije. Pored nasilja nad Tutsi ženama, u ovom delu biće ukazano na forme i uzroke nasilja koje je počinjeno nad Hutu ženama.

Poslednji deo rada posmatra genocid kao ekstremni način da se nacija Hutua pročisti od Tutsija, pritom tela sagledavajući kao mesto političke borbe. Uvere-

³ <http://www.unict.org/Portals/0/Case/English/Akayesu/judgement/ak81002e.pdf>

⁴ http://www.unict.org/Portals/0/Case/English/Nyira/judgement/110624_sum_mary.pdf

⁵ *ibid.*

nje počinio zločin u fizičku i biološku različitost između ovih grupa dokazuju forme seksualnog nasilja počinjene nad ženama, ali i težnja da se proba "ukus" Tutsi žena ili da se "zaviri" u unutrašnjost njihovih tela. U ovom delu rada će, takođe, biti predstavljeni statistički podaci ubijenih, prognanih, silovanih, kao i dece rođene nakon silovanja tokom genocida u Ruandi 1994. godine.

Teorijski okvir

U knjizi *Protiv naše volje: muškarac, žena i silovanje (Against Our Will: Man, Woman and Rape)*⁶, pišući o silovanju, Suzan Braunmiller navodi da su od samih početaka formiranja ljudskih zajednica, žene – imajući u vidu to da su bile nemoćne da se odbrane od jačih mužjaka i da su se plašile se onoga što je autorka nazvala *otvorena sezona silovanja* – bile osuđene na *domestifikaciju i protektivno parenje*.⁷ Jednom kad žena pripadne jednom određenom muškarcu, on je sticao ekskluzivno pravo na njeno telo. Jedan od muškarčevih najvažnijih zadataka jeste da svoju ženu zaštititi od drugih muškaraca, bilo silom bilo pretnjama o osvetničkom silovanju tuđih žena. U tom svetlu, žena biva svedena na predmet i na ličnu svojinu, pri čemu se istorijska cena zaštite plaćala čestitošću i monogamijom (monogamija se svakako odnosi samo na žene). Utoliko, mišljenje koje i danas opstaje, postulirano je kao prećutni aksiom: zločin počinjen protiv ženskog tela postaje zločin protiv muške države.⁸

Rani zakonici su silovanje uveli na mala vrata. Pisci tih zakonika, silovanje žena iskoristili su kako bi iznova potvrdili svoju premoć. Već ranije ustanovljena činjenica slabih, ranjivih, te samim tim i podređenih žena, svedenih na status poseda, implicitno je prisutna u zakonu. Silovanje žena je zločin protiv svojine jednog muškarca od strane drugog muškarca, gde je žena svakako predstavljala svojinu.⁹

Silovanje u ratu jedna je od neizbežnih posledica i nusprodukt sukoba. U ratu, kada mirnodopski zakoni prestanu da važe i kada je ne samo dozvoljeno, već i poželjno – i smatra se herojstvom – ubiti "neprijatelja", onda se i granica ka svim drugim vidovima nasilja takođe poništava. Istorijski gledano, praktično nema rata koji kao neizbežnu posledicu ne proizvodi silovanje.

Prema stanovištu Braunmillerove, jedno od nepisanih pravila rata jeste da pobednička strana siluje, i za to postoje dva razloga.¹⁰ Prvi je pragmatičan: kada pobednička vojska prolazi kroz novoosvojenu, neprijateljsku, teritoriju oči-

⁶ Brownmiller, *Against Our Will*.

⁷ *ibid.*, 16.

⁸ *ibid.*, 17.

⁹ *ibid.*, 19.

¹⁰ *ibid.*, 35.

gledno je da će oni silovati žene svojih poraženih neprijatelja¹¹. Drugi je čisto psihološki: silovanje je nagrada za pobjednika.¹² Ove teze, bez obzira na to što se ne mogu uvek primeniti, mogu poslužiti za razumevanje razloga zbog kojih dolazi do silovanja u ratu.

Kada se rat završi i kada se prašina slegne, strana koja izgubi je strana koja će brojati žrtve. Muškarci koji su u ratu izgubili, silovanje svojih žena vide kao potpuno poniženje i kao deo napora neprijatelja da ih potpuno porazi. Silovanje svojih žena, strana koja je izgubila doživljava kao sopstveni poraz. Kao što je posedovanje žena dugo predstavljalo simbol muške moći, njihovo silovanje od strane neprijateljske vojske, prateći logiku posedovanja, predstavlja potpuni poraz. Silovanje žena očitava se kao simboličko bojno polje i paradno mesto neprijateljske vojske. Žena postaje živa poruka koju, onima koji su izgubili, šalju oni koji su pobedili.¹³

Istorijski kontekst

Teritorija današnje države Ruande jeste region koji je naseljen preko dve hiljade godina.¹⁴ Tadašnji stanovnici bili su organizovani u grupe bazirane na srodstvu ili na lojalnosti određenom istaknutom vođi. Imali su razvijen lokalni jezik Kaniarvanda (Kanyarwanda) i kulturu zasnovanu na igri, plesu, religiji i filozofiji.¹⁵

Najveći deo stanovništva se uglavnom bavio zemljoradnjom: gajili su sitne životinje, a ponekad i nekoliko grla krupne stoke. Daleko manji broj ljudi živio je od velikih krda. Iako su živeli pomešani, kako je Ruanda rasla i razvijala se, počeo se izdvajati sloj ljudi koji su postali bogati i uticajni. Pojam Tutsi,¹⁶ koji je u početku označavao status individue i osobu bogatu stokom, sada dobija formu pluraliteta i počinje se odnositi na elitnu grupu kao celinu. Hutu¹⁷ je izvorno bila odrednica za podanika ili sledbenika moćnije osobe, da bi potom postala odrednica za obične ljude. Pre dolaska Evropljana, premda nisu bili strogo utvrđeni, ovi identiteti si bili rašireni po Ruandi, a između ovih grupa postojala je određena socijalna pokretljivost.

¹¹ Ova teza ne može se uvek primeniti. Sukobi, kao što je onaj u Bosni, koji izmiču definicijama rata, podjednako izmiču i ovoj definiciji. Izveštaji međunarodnih organizacija pokazali su da su sve tri strane u sukobu vršile silovanja.

¹² I ova teza, takođe, ne stoji uvek. Crvena armija je, ulazeći na teritoriju Jugoslavije 1945. godine, počinila mnoga silovanja kao saveznička vojska.

¹³ *ibid.*, 37-38.

¹⁴ Alison Desforbes, "Leave None to Tell the Story-Genocide in Rwanda", *Human Rights Watch* (1999), 31.

¹⁵ *ibid.*

¹⁶ *ibid.*

¹⁷ *ibid.*

Tva¹⁸ (Twa) jeste treća grupa u Ruandi koju sačinjava 1% stanovništva. Oni su stanovnici šume koji se uglavnom bave lovom i sakupljanjem. Tva govore drugačijim jezikom u odnosu na dominantne grupe i tek poslednjih dekada 20. veka se približavaju Tutsima i Hutuima, kao radnici i sluge, radeći za njih uglavnom teške fizičke poslove. Tokom genocida, neki od Tva su ubijeni, a neki su se pridružili ubijanjima.¹⁹

Krajem 19. i početkom 20. veka, Ruanda je potpala pod vlast čak dve kolonijalne sile. Godine 1895, uz Burundi i Tanganjiku, Ruanda postaje sastavni deo Nemačke Istočne Afrike. Godine 1917, upravu od Nemačke preuzima Belgija, a Društvo Naroda joj 1923. i zvanično dodeljuje mandat za upravu nad Ruandom i Burundijem²⁰. Da bi poboljšali administrativnu efikasnost i pojednostavili upravljanje kolonijom, Belgijanci su počeli menjati krhko i neujednačeno unutrašnje uređenje Ruande.

Nakon što su odredili Tutsije kao jedine koji se mogu baviti administrativnim poslovima, sve Hutue su sklonili sa važnih pozicija i oduzeli im mogućnost visokog školovanja.²¹ Razloge za ovakvu podelu treba tražiti u teoriji o rasnoj dominaciji koja je bila karakteristična za Evropu u prvim decenijama 20. veka. Ne uzimajući u obzir to da li su razlike između Tutsija, Hutu i Tva socijalne, ekonomske, etničke ili jezičke, kolonijalisti su ih označili kao pripadnike tri različite rase.²² Budući da su Tutsiji najviše podsećali na njih, kolonijalisti su, samim tim, pretpostavili da su im oni najbližiji i po sposobnostima, te su ih pozicionirali kao dominantnu grupu. Tako su Tutsije označili kao superiornije od Hutua, Hutue superiornije od Tva, dok su sebe smatrali superiornijim od svih njih.²³ Kolonijalisti su takođe izvršili popis celokupnog stanovništva Ruande, nakon čega su počeli izdavati prve etničke lične karte.²⁴ Etničke karte uticale su na dodatno petrificiranje identitetâ, koji su sada pre svega određeni rasno definisanim telima. Prevrednovanje značenja pojmova Tutsi i Hutu za posledicu je imalo građenje potpuno novih identiteta koji su pratili formulu telo – etnicitet – položaj.

Tutsiji su podržali ideju o privilegovanom položaju koju su im doneli Evropljani te su nastojali da takav svoj položaj još više utvrde. Tako su Tutsiji počeli Evropljane snabdevati informacijama o ruandanskoj prošlosti, a podaci

¹⁸ ibid., 32.

¹⁹ Zbog njihove relativno male uloge u genocidu, u ovom radu neću razmatrati Tva etničku grupu.

²⁰ ibid., 33.

²¹ Visoko školovanje bilo je preduslov za rad u administraciji.

²² ibid., 35.

²³ ibid.

²⁴ Erin K. Baines, „Body Politics and the Rwandan Crisis”, *Third World Quarterly* 24:3(2003), 3.

koje su davali sveštenicima i naučnicima bili su izvor za prvu istoriju Ruande. Ova saradnja je rezultirala uverljivom, ali netačnom i mitologiziranom istorijom koja je poslužila interesima Tutsija, a potvrdila pretpostavke Evropljana.

Mitska istorija prerasla je u Hhamitsku hipotezu,²⁵ koja je potpomognuta teorijom o rasnoj superiornosti više govorila o tadašnjoj intelektualnoj atmosferi u Evropi, nego o istoriji Ruande. Budući da su Ruandani prema Evropljanima osećali veliko poštovanje, hamitska sve etničke grupe usvajaju hamitsku hipotezu – kako od Hutui, koji su njome stavljeni u potčinjeni položaj, tako i od Tutsi, kojima je ova hipoteza omogućavala prevlast i dominaciju. Važno je naglasiti i da ovi rasno određeni identiteti nisu podjednako prihvaćeni u celoj Ruandi. Razlike u razumevanju i prihvatanju identiteta zavisile su od dela zemlje, od urbanog ili ruralnog načina života, socijalnog položaja ili mešanih brakova. Ipak, ekstremni pripadnici obe zajednice pokušavali su da ove predstave održe i upišu u svest stanovništva.²⁶

Nakon sticanja nezavisnosti 1961. godine, došlo je do borbe za prevlast u državi, čime je promenjen pristup položajima moći, obrazovanju i resursima. Hutu revolucija imala je za cilj da izbaci Tutsije iz institucionalizovanih privilegovanih položaja koje im je omogućila kolonijalna vlast. Lideri Hutua videli su to kao legitimnu i hrabru borbu u kojoj je nacija Hutua, kao većina u Ruandi, izvojevala pravo da vlada nad manjinskim Tutsijima.²⁷ Delimično zbog toga što su pobijeni, izbegli ili našli način da se redefinišu kao Hutu, broj Tutsija u ukupnoj ruandskoj populaciji smanjen je sa 17,5%, koliko ih je bilo 1952, na 8,4%, koliko ih je bilo 1991 godine.²⁸ Genocid koji se događao od aprila do juna 1994, predstavljao je najradikalniji način da se Ruanda očisti od neprijatelja nacije – kako je Tutsije predstavljala tadašnja vlada.

Predstava Hutu i Tutsi žene u Ruandskom društvu

Predstava Hutu žene najsnažnije je određena majčinskim identitetom. One su najčešće vezane za privatnu sferu, pogotovo u ruralnim područjima; odgovorne su za brigu i rukovođenje domaćinstvom, decom i lokalnim poljopri-

²⁵ Hamitska hipoteza govori o naseljavanju prostora Ruande. Prema ovoj hipotezi, starosedeoci Ruande su Tva koji su bili lovci i sakupljači. Nešto napredniji Hutui, zemljoradnici, došli su na teritoriju Ruande i proterali Tva ka manje pristupačnim i šumovitim delovima zemlje. Poslednji su se naselili sofisticirani, politički i vojno superiorni, Tutsiji. Oni su došli sa severa i pokorili mnogobrojnije ali manje inteligentne Hutue (Desforges, "Leave None to Tell the Story").

²⁶ Baines, "Body Politics and the Rwandan Crisis", 2.

²⁷ Desforges, "Leave None to Tell the Story", 36.

²⁸ ibid.

vrednim usevima. Njihov odnos sa javnom sferom, državom ili tržištem uređuju ograničenja koja su im postavili njihovi očevi ili muževi. Hutu žene su videne prevashodno kao objekti biološkog i kulturnog razmnožavanja nacije; pripisuje im se uloga "unutrašnjeg" svetišta nacije, onoga što je prirodno, neiskvareno i što treba zaštititi od neprijatelja nacije.²⁹

S druge strane, diskurs o Tutsi ženama bio je prožet govorom mržnje i stereotipima vezanim za njihovu pripadnost onima koji su neprijatelji nacije. I pre genocida, obrazovane, urbane i neudate Tutsi žene bile su meta napada. Optuživane su da nagovaraju poslodavce da ih zaposle "na prevaru", nudeći im zauvrat seksualne usluge, bile su zatvarane jer su izgledale preotmeno i imale evropske momke, što je smatrano seksualno perverznim.³⁰ Jedna od intervjuisanih žena ovako je objasnila predstavu o Tutsi ženama: "Tutsi žene su uvek bile smatrane neprijateljima države, muškarci u vojsci se nisu smeli ženiti Tutsi ženama, otpuštali su ako bi to uradili. Tutsi žene su smatrane lepšim što je nadahnjivalo mržnju. Kaniarvanda reč za Tutsi ženu bila je *ibizungerezi*, što znači lepa i seksi. To je vodilo mržnji, ljubomori koju ne mogu opisati...rečeno mi je da kao Tutsi žena ne mogu raditi na određenim mestima jer ću uprljati druge."³¹ Hutu muškarci su upozoravani da se čuvaju Tutsi žena, a govorilo se i da su ove žene veoma seksualno aktivne i da spavaju sa svojom braćom.³² Stereotipi su takođe portretisali Tutsi ženu, označujući je kao arogantnu i snishodljivu prema Hutu muškarcima, za koje su one pak smatrale da su ružni i manje vredni.

Na ovakav diskurs uticaja je imala i Ruandanska katolička crkva, koja je u postkolonijalnom periodu podržavala Hutue i predsednika Habjarimanu (Juvénal Habyarimana).³³ U ovoj inače katolički većinskoj zemlji, Crkva je zabranila kontraceptivna sredstva i postavila stroga pravila morala i seksualnog ponašanja.³⁴

Ovakav diskurs je formiran i putem medija. Pre i tokom sukoba, ruandanska vlada je koristila medije za plasiranje stereotipa o Tusijima, a posebno o Tutsi ženama, na taj način ohrabrujući i legitimizujući nasilje koje će uslediti. "Mediji su korišćeni da pripreme društvo. Izmislili su zapovesti, Hutu zapovesti: Tutsi žene su loše, Tutsi žene su prostitutke, Tutsi žene su špijuni. Sve ovo, ova propaganda bila je na radiju i televiziji. To je dovelo do pogrešnih

²⁹ O položaju žena u Ruandi vid. Binaifer Q. Dorothy Nowrojee and Janet Fleishman, "Shattered Lives: Sexual Violence During the Rwanda Genocide and Its Aftermath", *Human Rights Watch*, New York, 1996. i Baines, "Body Politics and the Rwandan Crisis".

³⁰ Baines, "Body Politics and the Rwandan Crisis", 5.

³¹ Nowrojee and Fleischman, "Shattered Lives", 11.

³² *ibid.*

³³ O crkvi vid. Desforjes, "Leave None to Tell the Story", 189.

³⁴ Baines, "Body Politics and the Rwandan Crisis", 6.

osećanja prema Tutsi ženama, da ih treba pobiti, da ako je muškarac oženjen Tutsi ženom treba da pobije i decu koju ima. Medijska kampanja je bila to što je pripremila genocid."³⁵

Početak devedestih godina 20. veka, postojalo je desetak novina na lokalnom i na francuskom jeziku, putem kojih je etnička mržnja sistematski proširivana. Uprkos tome što su novine mahom distribuirane u Kigaliju (glavni grad Ruande), sezonski radnici su ih raznosili po čitavoj zemlji. Ponekad su objavljivani stripovi i karikature kojima je bila portretisana seksualnost Tutsi žena. Novine su objavile karikature premijerke Agate Uvilingizimana (Agathe Uwilingizimana), koja je pripadala umerenim Hutuima, u različitim seksualnim pozama sa drugim političarima. Objavljena je i karikatura zapovednika UN snaga, Romeo Delera (Romeo Dellaire), koji je prikazan sa Tutsi ženama u krevetu.³⁶

U decembru 1990. godine, novinar Hasan Ngeze (Hassan Ngeze) objavio je *Deset Hutu zapovesti*,³⁷ od kojih se tri odnose na Tutsi žene:

1. Svaki Hutu treba da zna da Tutsi žene, gde god da su, rade u interesu svoje etničke grupe.

Biće smatran za izdajicu svaki Hutu koji: oženi Tutsi ženu, bude prijatelj sa Tutsi ženom, zaposli Tutsi ženu ili je uzme za ljubavnicu.

2. Svaki Hutu treba da zna da su naše Hutu kćeri mnogo bolje i pogodnije u ulozi žene, supruge i majke. Zar one nisu dovoljno lepe, dobre i poštenije sekretarice?

3. Hutu žene budite pažljive i pokušajte da urazumite vaše muževe, braću i sinove.

Postoji još jedan medij koji je služio za potpirivanje mržnje, a kasnije tokom genocida i za targetiranje osoba ili krajeva gde će biti vršena ubijanja – *Radio Télévision Libre des Mille Collines*, bio je glas preko koga su se ekstremni Hutui obraćali narodu.³⁸

Sukob u Ruandi i seksualno nasilje nad ženama

Tokom tri meseca, od aprila do juna 1994. godine, u masovnom pokolju je nestalo ili je ubijeno između 800 hiljada i milion ljudi, Tutsija i umerenih Hu-

³⁵ Lisa Sharlach, "Gender and genocide in Rwanda: Women as agents and objects of genocide", *Journal of Genocide Research* (1999), 394.

³⁶ *ibid.*

³⁷ Nowrojee and Fleischman, "Shattered Lives", 12.

³⁸ Llezlie L. Green, "Sexual violence and Genocide Against Tutsi Women", dostupno na: <http://academic.udayton.edu/race/06hrights/GeoRegions/Africa/Rwanda01.htm>.

tua.³⁹ Povod za rat bio je pad aviona u kom je poginuo aktuelni predsednik Ruande, Juvenil Habjarimana. Iako odgovornost za obaranje predsedničkog aviona nikada nije utvrđena,⁴⁰ mala grupa njegovih saradnika optužila je Tutsije. Predsednička garda i druge trupe pod komandom pukovnika Bogosare, a potpomognuta milicijom, pobila je predstavnike vlasti i opozicije (umereni Hutui koji im nisu bili naklonjeni i Tutsi), stvarajući time vakuum u kome su mogli preuzeti kontrolu.⁴¹ Za manje od sat vremena, okružili su, Kigali, prestonicu Ruande, postavivši ulične barikade, i krvoproliće je počelo.

Dokumentovana građa ukazuje da su u početku ubijani samo Tutsi muškarci, dečaci, čak i dojenčad, kao i Hutu disidenti. Razlog je bio jednostavan. Smatralo se da će se odrasli muškarci svrstati uz Ruandanski patriotski front (Rwandan Patriotic Front),⁴² dok su dečaci i dojenčad predstavljali budućeg neprijatelja nacije. Hutu disidenti, zapravo umereni Hutui koji nisu podržavali ekstremne stavove tadašnje vlade, svrstavani su na stranu neprijatelja.⁴³ Nakon ove, usledila je organizovanja i krvoločnija faza: vršena su sistematska ubistva od kuće do kuće, po glavnim putevima postavljane su barikade kako bi svaki pokušaj bekstva bio onemogućen, a organizovane su i patrole koje su pronalazile i hvatale sve one koji su pokušali da se sakriju.⁴⁴

Sve do poslednje faze genocida, žene i devojke bile su pošteđene. Mnoge žene koje su davale izjave, svedočile su da je silovanje je bilo strategija. Iako nije bio običaj da se tokom sukoba ubijaju žene i deca, sada je to činjeno svuda.⁴⁵

I Tutsi i Hutu žene su bile silovane, međutim, postojale su razlike ne samo u broju napada već i u razlozima za silovanje. Definicije i sistematizacija seksualnog nasilja nad ženama tokom genocida u Ruandi preuzeti su iz baze organizacije *Human Rights Watch*.⁴⁶

³⁹ Desforjes, "Leave None to Tell the Story", 8.

⁴⁰ Julie Mertus, "Uloga rasizma kao uzroka ili čimbenika u ratovima i građanskom konfliktu", *Međunarodno veće o ljudskim pravima-Savetovanje o rasizmu i ljudskim pravima*, Ženeva, 1999, 2.

⁴¹ Desforjes, "Leave None to Tell the Story", 10.

⁴² Ruandski Patriotski Front je bila vojska onih Tutsija koji su izbegli u okolne zemlje nakon 1961. (ibid., 35).

⁴³ Simon Bikindi, najpoznatiji ruandanski pop pevač, napisao je pesmu koja se tokom genocida stalno emitovala na medijima: "Mrzim te Hutue, te dehutuizirane Hutue, koji su se odrekli svog identiteta". Vid. Baines, "Body Politics and the Rwandan Crisis", 9.

⁴⁴ Desforjes, "Leave None to Tell the Story", 13.

⁴⁵ Nowrojee and Fleischman, "Shattered Lives", 24.

⁴⁶ ibid.

Seksualno nasilje nad Tutsi ženama

Silovanje od strane milicije Interahamve

S obzirom na to da je milicija⁴⁷ radila u grupama, Tutsi žene koje su bile odvedene iz svojih kuća ili su bile pronađene dok su se skrivale, najčešće su doživljavale grupna silovanja. Često su se dešavala i ponavljana silovanja. Mnoge od njih su, nakon što su preživele grupno silovanje, bivale otkrivene od strane drugih grupa, i iznova silovane. Te su žene nakon toga mahom ubijane, a postoje i brojni navodi da su žene koje su upravo ubijene iznova silovane. Leš se neretko dodatno obezvređivao tako što bi silovana žena bila svučena i ostavljana raširenih nogu.⁴⁸ Neki su pak odbijali da ubiju žene koje su silovali jer su verovali da će za nju život sa psihofizičkim ožiljcima biti gori od same smrti.⁴⁹

Goreti (Goretti) je, tokom genocida, bila silovana nekoliko puta. Nakon što su joj pobili celu porodicu rešila je da se sakrije u žbunju, međutim, ubrzo ju je otkrio jedan pripadnik milicije. U periodu od dve nedelje, on ju je više puta silovao. "Interahamve su delili žene. Svaki je uzeo ženu ili devojčicu. Mene je uzeo jedan koji me je držao dve nedelje, sredinom maja. Rekao mi je da će me ubiti nakon dve nedelje. Onda sam mu dosadila i oterao me je."⁵⁰

Silovanje od strane vojske

Civilna i vojna vlasti su ohrabrivale i naređivale ubistva i silovanja. Na ovom mestu se pod vojskom podrazumeva regularna vojska – pripadnici nacionalne policije i elitna predsednička garda. Oni su distribuirali oružje, organizovali skupove na kojima su ljudi podsticani na nasilje i, ponekad, i sami predvodili napade.

Vojnici i pripadnici nacionalne policije određivali su potencijalne žrtve koje su zadržavali ih u kućnom pritvoru, postavljajući barikade na putevima,⁵¹ pri čemu je vojska podržavala napade policije i drugih civila, pucajući na one koji su pokušavali da pobjegnu.

Šantal (Chantalle) je bila u drugom stanju kada je genocid počeo. Njen suprug je bio Hutu koji ju je oterao od kuće jer je bila Tutsi. "Predsednička gar-

⁴⁷ ibid. str 24.-27.

⁴⁸ Sharlach, "Gender and genocide in Rwanda", 396.

⁴⁹ Nowrojee and Fleischman, "Shattered Lives", 7.

⁵⁰ ibid 28.

⁵¹ Bejnsova govori o besmislenosti tih barikada sa vojno strateške tačke gledišta i dovodi u vezu sa kontrolom nad telima. Vid. Baines, "Body Politics and the Rwandan Crisis", 7.

da je ubijala sve. Radili su šta su hteli. Radili su grozne stvari a onda bi te ubili. Oni i Interahamwe su ubili mnogo ljudi. Čak su silovali i leševe. Bili su kao divlje životinje. Mene je silovao pripadnik Predsedničke garde. Rekao je 'Vi Tutsi vi ste inyenzi (bubašvabe) sa dugim repovima. Moramo ubiti Tutsi žene, moramo ih rasepati na pola.' Takođe sam videla strašne stvari. Videla sam ženu rasečenu na pola i obešenu. Jedna noga je bila na jednom mestu, druga na drugom."⁵²

Kolektivno seksualno ropstvo

Mnoge žene su, dok su ih pripadnici milicije držali zarobljene, bile podvrgnute silovanju ili grupnom silovanju. Te žene su držane u takvim okolnostima tokom čitavog perioda genocida.

Jedna od žena ovako je opisala svoje iskustvo: "Bilo je oko 200 žena iz dve komune. Biral su mlade žene. Silovali su mnoge od nas. Govorili su 'Želimo Tutsi ženu!', noću su dolazili sa bakljama da traže lepe žene. Stavljali su nam baklje pred lice i govorili 'ti dođi, ti dođi.' Menjali su žene celu noć, kada su došli do mene molila sam ih da me ubiju. Silovala su me tri muškarca. Treći čovek je bio ljubazan prema meni, dao mi je majcu da obučem nakon što me je silovao. Pripadnici milicije su nas držali oko mesec dana, dok RPF nisu stigli u tu oblast. Za to vreme dolazili su i silovali žene kad god su želeli."⁵³

Pripadnici milicije su, kada su napuštali Ruandu, neke od žena nasilno odveli u susedne zemlje. Mnoge su uspele da pobegnu nazad, dok druge još uvek žive u zarobljeništvu. Neke žene su prihvatile takvu situaciju, čak pišući svojim porodicama da su žive i da su udate za muškarca u izbegličkom kampu.

Individualno seksualno ropstvo i prinudni brak

Dok je milicija ubijala i harala, njihovi pripadnici su uglavnom izdvajali žene za svoje lične potrebe. Zaključavali su ih u svoje kuće ili u kuće u kojima su ih zatekli, uglavnom ih držeći tako tokom kraćeg vremenskog perioda, iako je bilo i onih koji su držali zarobljene žene za tokom čitavog genocida. Nekad su ih nazivali i žene sa tavana, zato što su ih čuvali u prostoru između tavanice i krova.⁵⁴

Jedna od žena koja je bila zarobljena, ovako je opisala svoje iskustvo: "Stara žena je bez prestanka gnjavila sina da me uzme. Stalno je govorila da sam ja jedina Tutsi žena čiji je muškarac još nije pretvorio u ženu. Stara žena, njegovi prijatelji, njegovi vršnjaci koji su već otimali Tutsi žene su ga počeli javno ismevati da je impotentan" Ova praksa nazivana je prinudni brak, a žene

⁵² Nowrojee and Fleischman, "Shattered Lives", 29.

⁵³ *ibid.*, 31.

⁵⁴ *ibid.*

su nazivane suprugama, međutim, potpuni izostanak njihovog pristanka ukazuje na prinudu. Žene zatočene na ovakav način, zapravo su bile seksualne robinje, a tradicionalne odrednice brak ili supruga korišćene su kako ih neki drugi muškarci ne bi oteli i silovali.⁵⁵

Stiče se utisak da se intervjuisane žene bore sa ogromnim unutrašnjim konfliktom. S jedne strane, one nisu imale izbora, i uglavnom preziru svog muža, dok su, s druge strane, svesne toga da bi, bez zaštite, iste te osobe najverovatnije bile mrtve. Mnoge od njih se suočavaju sa osećanjem krivice, imajući u vidu to da su one preživele a da su njihove porodice mrtve. Na njih povećani vrše i povratnici iz Zaira, Burundija i Ugande koji ove žene smatraju kolaboracionistkinjama Hutu milicije.⁵⁶

Silovanje i sakaćenje

Silovanje u Ruandi bilo je uglavnom praćeno mutilacijom seksualnih organa ili delova tela za koje se smatralo da su karakteristični za Tutsije. Ženama su odsecani ili čupani nosevi, prsti ili šake, a mačetama su im nanošene i povrede po licu i telu. Seksualno sakaćenje uključivalo je i sipanje ključale vode u vaginu, otvaranje utrobe da bi se izvadilo nerođeno dete, odsecanje grudi, odsecanje pubičnog dela ili sakaćenje vagine raznim predmetima. Nakon silovanja događalo se i da ženu probodu kopljem, drvenim štapovom, noževem ili mačetamom, nakon čega bi ih ostavili da iskrvare na smrt. U jednom slučaju, lekari su lečili devojkicu kojoj je na vaginu bila posuta kiselina. Jedna od žena ovako je opisala svoje iskustvo: "Onda mi je odsekao unutrašnjost vagine. Izneo je meso napolje, uzeo mali štap i zašiljio ga i stavio ono što je odsekao na vrh. Zario je štap u zemlju i vikao: 'Svako ko prođe ovuda videće kako Tutsikazi izgledaju.'"⁵⁷

Seksualno nasilje nad Hutu ženama

Iako je veći broj silovanja počinjen nad Tutsi ženama, tokom genocida su bile silovane i neke Hutu žene. U nekim slučajevima, to se dešavalo zbog toga što su one bile udate za Tutsi muškarce. Kristin (Christine) je Hutu žena koja je bila udata za Tutsi muškarca. Silovala su je dvojica pripadnika milicije. "Želimo da vidimo kakve su Tutsi vagine. Ako odbiješ, mi ćemo te ubiti". "Nisu znali da sam ja Hutu, moj suprug je Tutsi. Dozvolila sam da me siluju, da ne bi ubili moju decu, ali oni su ih svejedno ubili nakon što su me silovali."⁵⁸

⁵⁵ ibid., 32.

⁵⁶ ibid.

⁵⁷ ibid., 35.

⁵⁸ ibid.

Druge žene su bile izabrane zato što su pomagale u sakrivanju i zaštiti Tutsija. Roz (Rose) je silovana jer su je optužili da krije Tutsije. "Ja sam Hutu. Tokom genocida, tri moje Tutsi drugarice su došle da se sakriju u moju kuću. Živela sam sa roditeljima jer nisam bila udata. Sredinom aprila, Interahamwe su došli u kuću tražeći Tutsije. Rekli smo im da nema nikog i oni su otišli. Vratili su se opet i rekli da znaju da krijemo Tutsije. Pretražili su celu kuću ali nisu našli nikog, pa su me optužili da sam ih pustila da pobegnju. Pretili su mi da će me ubiti zbog skrivanja Tutsija. Jedan od njih mi je tražio novac. Kako nisam imala da mu platim, stavio mi je nož pod grlo i rekao da će me ubiti onako kako on želi. Odveo me je u žbunje kafe, bacio me na zemlju i silovao. Rekao je drugima da im nisam od koristi jer im ne mogu dati novac, kao i da me ne siluju jer sam zaražena HIV virusom. I dalje se pitam, čak i danas, da li sam zaražena sidom. Nikad nisam otišla kod lekara. Nemam novca za to."⁵⁹

Zaključak

Kolonijalni period uticao je na formiranje identitetâ zasnovanih na telu, na taj način čineći ih mestima političke borbe. Ovi identiteti ugrađeni su i u post-kolonijalnu Ruandu, čime je omogućeno i legitimisano proterivanje, represija i ubijanje Tutsija.

Nasilje koje je počinjeno tokom genocida u Ruandi može se razumeti kao ekstremni način da se nacija Hutua pročisti od Tutsija – doslovno fizički – budući da su razlike među njima upisivane na njihovim telima. Kao dokaz u prilog tome da su počiniozi zločina bili uvereni da razlike između njih i njihovih neprijatelja zaista postoje, mogu se navesti oblici nasilja koje su počinjeni nad Tutsi ženama. Na to takođe ukazuje i njihova fascinacija telima Tutsi žena, u smislu njihovog "ukusa", ili težnja da se "zaviri u tela", što je dovelo da različitih oblika seksualnog sakaćenja. Silovanjem, držanjem u ropstvu ili u prinudnom braku, sakaćenjem i ubijanjem, Hutui su na tela žena upisivali svoju naciju, brišući naciju Tutsija. Ovo nasilje imalo je dalekosežne posledice, ne samo kad je reč o ženama koje su ga preživele, već i se posledice nasilja mogu primetiti kad je reč o njihovoj porodici i okolini. U Ruandi, kao i drugde, silovanje stigmatizuje žene koje su ga preživele: porodice ih najčešće odbacuju jer ih je neprijatelj obeležio i upljao, pri čemu se, po pravilu, kasnije nisu ni udavale zato što su već "konzumirane".

Statistički podaci koje je objavio Fond preživelih (engl. Survivors Fund)⁶⁰ svedoče o zastrašujućim činjenicama. Naime, tokom sto dana, pobijeno je između 800 hiljada i milion Tutsija i umerenih Hutua. Postoji između 300 i 400

⁵⁹ ibid.

⁶⁰ <http://www.survivors-fund.org.uk/resources/history/statistics.php>

hiljada preživelih, od kojih 75 hiljada čini ratna siročad. Oko 50 hiljada žena su nakon genocida ostale udovice, a procenjuje se da je između 250 i 400 hiljada žena silovano. Postoje naznake da su Hutui namerno terali osobe zaražene HIV virusom da siluju, što je bila neka vrsta biološkog rata sa dalekosežnim posledicama. Preko 67% žena, silovanih tokom genocida, zaraženo je HIV virusom.

Veliki broj silovanja tokom genocida u Ruandi rezultirao je trudnoćom. Prema procenama Nacionalne kancelarije (eng. National Population Office) žene koje su preživele silovanje, rodile su između 2000 i 5000 beba, često nazivanih neželjenom decom (fr. enfants non-desirés), decom loših uspomena (fr. enfants de mauvais souvenir) ili decom mržnje.⁶¹ Reakcija žena na decu rođenu u takvim okolnostima je zbunjujuća. Razumljivo je da najveći broj žena ne želi da prihvati dete budući da je ono podseća na nasilje koje je pretrpela, kao i na osobu koja je to nasilje počinila. Jedna Ruandanka je pitala: "Kako možeš imati dete nekoga ko je ubio tvog muža i decu?"⁶²

Literatura:

- Baines, K. Erin, "Body Politics and the Rwandan Crisis", *Third World Quarterly* 24:3(2003). 479-493.
- Brownmiller, Susan, *Against Our Will – Men, Women and Rape*, New York: Bantam Books, 1986.
- Desforjes, Alison, "Leave None to Tell the Story. Genocide in Rwanda", *Human Rights Watch* (1999)
- Green, L. Llezlie, "Sexual violence and Genocide Against Tutsi Women", dostupno na:
[17. 5. 2013]
- Mamdani, Mahmood, *When Victims Become Killers: Colonialism, Nativism and the Genocide in Rwanda*, Princeton University Press, 2001.
- Mertus, Julie, "Uloga rasizma kao uzroka ili čimbenika u ratovima i građanskom konfliktu", *Međunarodno veće o ljudskim pravima-Savetovanje o rasizmu i ljudskim pravima*, Ženeva, 1999.
- Nowrojee, Binaifer Q. Dorothy and Janet Fleischman, "Shattered Lives: Sexual Violence During the Rwanda Genocide and Its Aftermath", *Human Rights Watch*, New York, 1996.

⁶¹ <http://www.statistics.gov.rw>

⁶² Nowrojee, Binaifer Q, Dorothy and Fleischman, Janet; *Shattered Lives: Sexual Violence During the Rwanda Genocide and Its Aftermath*; Human Rights Watch; New York; 1996. str. 45.

Hatzfeld, Jean, *Machete season, The killers in Rwanda speak*, New York: Farrar, Straus and Giroux, 2005.

Joeden-Forgey and von G. Elisa, *Thinkable Genocide*, dostupno na: <http://www.h-net.msu.edu/reviews/showpdf.php?id=6365> [15.5. 2013]

Karakezi, Alice Urusaro, *Genocide in Rwanda*, dostupno na: http://www.codesria.org/Links/Publications/review_books/karakezi.pdf [15.5. 2013]

Sharlach, Lisa, "Gender and genocide in Rwanda: Women as agents and objects of genocide", *Journal of Genocide Research*, 1:3(1999),

Filmovi:

God Sleeps in Rwanda, Kimberlee Acquaro and Stacy Sherman, 2005.

Hotel Rwanda, Terry George, 2004.

Web izvori:

<http://www.unictr.org/Portals/0/Case/English/Akayesu/judgement/ak81002e.pdf> [15.5. 2013]

http://www.unictr.org/Portals/0/Case/English/Nyira/judgement/110624_summary.pdf [15.5. 2013]

<http://www.survivors-fund.org.uk/resources/history/statistics.php> [20.5. 2013]

<http://www.statistics.gov.rw> [20.5. 2013]

Primljeno: 07.08.2013.

Prihvaćeno: 11.10.2013.

Ivana Randelović

RAPE AND OTHER TYPES OF SEXUAL VIOLENCE AGAINST WOMEN DURING THE 1994 GENOCIDE IN RWANDA

Wartime rape is as old as war, and women have always been represented as part of the victor's spoils. During the genocide in Rwanda, rape and other forms of sexual violence against women were used as a war strategy, part of a wider plan to purify the Hutu nation from their enemies the Tutsi. This paper aims to define specific forms of sexual violence against women during the genocide and shed light on the causes and initiators of this violence. The case of Rwanda has been chosen because it represents a turning point in international law, as three convictions given by the International war crimes tribunal on Rwanda characterized rape as a crime against humanity.

Key words: rape, women, Rwanda, identity, Hutu, Tutsi.